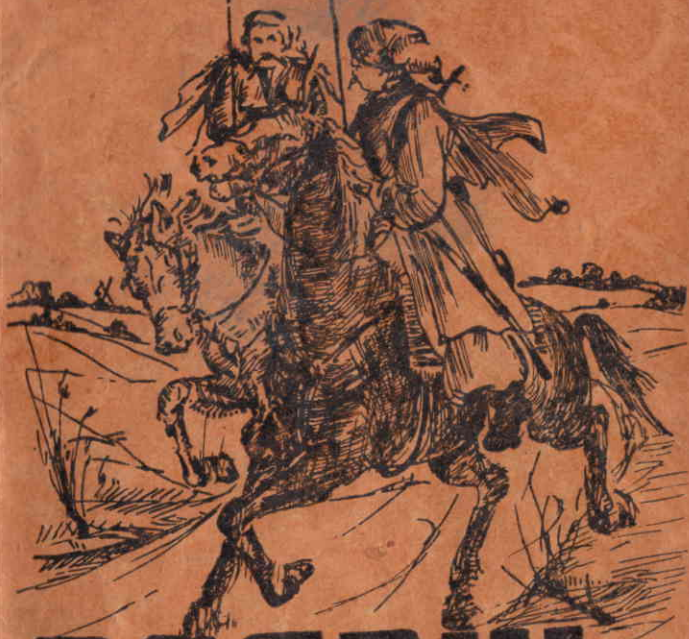

А.КАЩЕНКО.

СЛАВНІ ПОБОРОТЦІ

ІСТОРИЧНЕ
ОПОВІДАННЯ

А. КАЩЕНКО

Славні побратими

ІСТОРИЧНЕ ОПОВІДАННЯ

На чужині

1947

Обкладинка художника

П. Капшученка

Видання Книжкового Товариства

«УНІВЕРСАЛЬНА БІБЛІОТЕКА»

I

Неспокійно було на Україні. Від села до села переходили звістки про те, що швидко мають прийти запорожці визволяти людей від польського панування. Багато парубків, котрі були завзятіші, тікали тоді від панів та мандрували на Січ, щоб битися за рідний край разом з запорожцями. По селах та по містах люди напружено прислухалися до всякої звістки, хвилювалися й юрбами вибігали назустріч всякому подорожньому.

Вже не вперше з запорожської Січі прилітали на Україну орли - запорожці на поміч поневоленим братам. Приводив їх, Лобода, приводив Тарас Трясило, і Павлюк, і Остряниця, і багато інших ватажків, так що от уже пів віку, як мало не щороку повставала на поляків то правобережна, то лівобережна Україна. За ті повстання поляки люто мстилися на козаках і на селянах, та проте помстою своєю вони тільки дратували наших людей, гартували їхні душі та збільшували в них бажання скинути з себе нестерпуче панське ярмо й вибитися на волю. Надія на перемогу над поляками

не вгасала на Україні; вогонь повстання жеврівся під попелом попалених поляками українських сіл, і досить було невеликого вітру з запорожської Січі, щоб той вогонь знову спалахнув полум'ям.

В такі часи, одного літнього вечора 1648 року, до села Ступанівки, що простяглося своїми зеленими садками понад річкою Бугом, наближалось двоє подорожніх. Ті подорожні були одягнені старцями, а проте ішли бадьоро, як ходять козаки.

Не вспіли ще невідомі наблизитися до першої від краю села хати, де жила стара вдова Нечаїха, а вже назустріч їм з села вибігли й старі й малі, бо всім хотілось довідатися, чи не з Запорожжя подорожні, та розпитати, чи не чули вони про їхніх синів, батьків та чоловіків, що пішли на Січ.

Всі селяни один перед одним закликали невідомих старців до своїх хат та тільки ті не хотіли йти ні до кого, а сіли на призьбі під хатою в Нечаїхи й попросили напитися.

Випивши пів глечика сирівцю, що стара жінка винесла їм з хати, старший з невідомих передав глечика товаришу, а сам звернувся до Нечаїхи:

- Дай, Боже, вам тітко, за вашу ласку скоріше побачити вашого сина Данила.

Стара Нечаїха аж руками сплеснула почувши, що подорожні знають її сина. Вона сіла поруч гостя і вчепилася своїми старими

руками у його плече, неначе страхаючись, щоб той не втік від неї.

- Ти знаєш його? - Почала вона говорити, поспішаючись. - Ти бачив мого Данила. Розваж же мене, серденько: скажи про Данила - чи живий він, чи здоровий?

- А як його й не знати, твого Данила, - відповів подорожній, - коли його вже вся Україна знає. Два тижні, як твій син вирядив нас сюди. Звелів і тобі вклонитися та переказати, що за тиждень і сам прибуде.

- Дай же тобі здоров'я, чоловіче добрий, за твою радісну звістку! - плакала з радощів квола жінка. - Пошли, Боже, тобі щастя й долю! Я його, мого голубонька, вісім років не бачила, думала вже, що й на світі немає!

Тимчасом молодий подорожній вдався до селян:

- Що ж, люди добрі, як тут у вас? Чи на себа та своїх дітей працюєте, чи про панів баєте та кривавим потом обливаєтесь?

- Де вже там на себе! - озвалися люди з юрби, - звичайно, на панів робимо!

Невідомий схопивсь з призьби й з обуренням гукнув до натовпу:

- А доки ж ото ви будете ходити в ярмі? Доки будете своєю працею ворогів годувати? Доки будете терпіти наругу над собою? Чом не беретеся до розправи?

Поміж селянами пробіг гомін. Всі злякано

озиралися, а один з юрби, навіть, радив тікати від подорожніх, поки панські прибічники не почули того, що він говорить.

- Зайці ви легкодухі! - грізно гукав до юрби подорожній. - Хіба не чули ви, що вже гетьман наш, Богдан Хмельницький, з запорожцями двічі побив лядське військо й побрав у полон їхніх ватажків? Не чули - встає вся Україна за волю свою та віру православну?

- А як ти те знаєш? Від кого чув?

Подорожній скинув сіряка, що був у нього згорнутий за плечима, вийняв з сіряка шаблю й, витягнувши її з пихов, підняв у гору, щоб усі бачили.

- Ось від кого знаю! - показав він здивованим людям.

- Бачите по шаблі кров запеклася? Ми обоє з побратимом - січовики й власноручно рубали ворогів у бойовищах.

Поміж селянами пішов радісний гомін, а проте були й такі, що не вірили.

- Оповідай нам, як усе було, тоді повіримо тобі.

- То слухайте! - почав козак, - Хмельницький Богдан утік з Чигирину на Січ і змовився там з добрими товарищами - Перебийносом, Нечаєм, Богуном, Небабою, Ганджою й іншими, щоб визволити Україну зпід лядської кормиги й вигонити з нашого краю всіх наших ворогів. От і вийшли ми з

військом запорожським з Січі та, добувши Кодака, пішли до Жовтих Вод, назустріч польському війську, що йшло з сином коронного гетьмана Потоцького. А перестрівши там те військо, знищили його до одного чоловіка.

Люди загомоніли неймовірно:

- Це вже ти щось не тее... Де ж пак, щоб до одного чоловіка!

- Не вірите? Ну, то розкажу, як було... Наш Хмельницький розумний з біса! Він вирядив Перебийноса з козаками в Княжі Байраки, щоб там, позад польського стану, покопати рівчаки та ями та поробити з дубів засіки, а сам ударив на Потоцького зпереду. Поки билися, Богун умовив драгунів, - а ті драгуни всі були з наших земляків, - щоб вони не били на свою віру, а переходили на наш бік, а тут ще й реестрові козаки, що були з Барабашем, убили його та теж до нас прилучилися. Тоді Потоцький налякався, та й потяг до Княжих Байраків... А там засіки та ями, та ще й Перебийніс з козаками! Загнали ми лядське військо в ями та рівчаки, здавили його з усіх боків, та й вигубили до останнього жовніра!

- І Потоцького?!

- Потоцького підвели з долу пораненого, так і він другого дня дійшов... От як ми віддячили ляхам за те, що не хотіли з нами

по правді жити!.. Чимало товаришів під той час уславилося, а найбільше над усіх уславився Нечай Данило. У нього шабля, як дві моїх важка, що я й не підніму її, а він нею косив ворогів, немов траву на покосі.. Куди не кинеться своїм* конем вороним, скрізь купи ворожого трупу виростали!

- О, наш Данило не аби який молодець, - радісно гомоніли селяни, - над нього немає другого козака.

А стара Нечаїха згорда дивилася на всіх, немов говорила: Це я вигодувала такого велетня, що дужчого й сміливішого над нього й у світі немає.

- Ну далі, далі говори! - гукали з юрби.

- А далі те саме було під Корсунем, де стояли з великим військом два польські гетьмани: Потоцький та Калиновський. Усе їх військо ми вигубили, а обох гетьманів у полон забрали та видали татарам у неволю. Зпід Корсуня наш гетьман привів військо в Білу Церкву, а полковників порозсилав на всі боки, щоб підняти людей, повигонити з України всіх ляхів та зібрати велике військо. От і пішли: Перебийніс на Полтавщину, Небаба на Чернігівщину, Богун на Поділля, а Нечай на Брацлавщину.

- Слава тобі, Боже!.. - загомоніли навкруги.

- Тепер незабаром і нас визволять!

- Кого ж це вам треба дождити? - знову

скрикнув у запалі невідомий. - Війська польського тепер немає аж до Варшави, а оцих кілька десятків жовнірів, що пан держить при собі невже ви самі не подолаєте? Хто хоче бути вільним, той сам собі повинен добувати волю! Нема чого на інших покладатись! Беріть до рук зброю, яка в кого є, а в кого нема нічого, той нехай загострить кілок, або візьме до рук кийок добрий! От, як смеркне, збирайтеся всі сюди, то я й поведу вас!

- Скажи ж нам, хто ти є?

- Запорожець Морозенко та й годі! Той самий, що засипає ворогам морозу за шкуру!

Оповідання Морозенка та його запальні речі осяяли світлом і зміцнили душі пригноблених людей. Всі схаменулися й зрозуміли, що воля в їх власних руках. У ту ж ніч заблищали ножі й почалась розплата з гнобителями за всю кривду. Не встигли ще проспівати півні, як село було вже вільним і славило запорожців, оборонців козацької слави.

II

У чистому полі, на широкому роздоллі, ледве помітним шляхом їхала на добрих конях ватага козаків. Попереду тих козаків, у червоних жупанах, сяючи на сонці дорогою

зброєю, басували кіньми славні побратими Данило Нечай та Іван Богун.

Ці два запорожські ватажки мали кожен окрему вроду і вдачу: Нечай був велетень, що його не всякий кінь видержував на собі, Богун же був дуже не великий, але кремезний і такий дужий, що роздратованого бугая спинав за роги; Нечай був веселий і жартовливий гультай, Богун же трохи суворий і гульні не любив; Нечай нічого не страхався і, воюючи, кидався на ворога осліп, Богун же завжди обмірковував, яким би то чином здолати ворога так, щоб і самому лишитися цілим і не вигубити товариства...

Запорожці дуже любили Нечая за його щиро козацьку вдачу і дуже поважали Богуна за його спритний розум. Ніколи не було кращого побратимства для військової справи, як побратимство Нечая з Богоном, бо Богун давав Нечаєві поради, як перемогти ворогів, а той перемагав.

Обидва козаки давно покинули рідні оселі й пішли на Січ, бо тільки там була воля, звідтіля тільки й можна було допомагати рідній Україні. Не було ні одного повстання, щоб у ньому побратими не брали участі. Вони ходили на поляків, на Крим та на турецькі землі, і в тих походах та війнах Богун не один раз рятував свого шпаркого побратима від смерти.

Така була пора, коли чигиринський сотник Богдан Хмельницький підняв повстання проти поляків.

Хмельницького побратими знали добре. Він для січовиків був свій. Через те, коли Хмельницький прибув до Січі збирати товариство, Нечай та Богун перші приєдналися до нього і підчас усієї війни ставали йому у великій послузі.

Тепер, після перемоги над польським військом під Жовтими Водами й під Корсунем, Нечай та Богун пішли піднімати на поляків Брацлавщину, Поділля та Волинь.

Вийшовши з Білої Церкви з кількома десятками запорожського товариства, вони швидко згуртували коло себе великий загін і йшли Київщиною на Поділля, лишаючи позад себе попалені панські будинки та зруйновані замчища.

Попереду побратимів розійшлися вірні товариші, як от Морозенко з Полуяном, і намовляли людей озброюватися та вставати на поляків, так що Нечаєві й Богонові доводилося ставати до бою тільки там, де в панів були цілі хоругви жовнірів, вояків, або де пані ховалися по великих та міцних замках.

- Не доподоби мені, Іване, оця війна по замках! - говорив Нечай, ідучи. - Незручно й шаблею розмахнутись. Нема краще, як було на Жовтих Водах та під Корсунем!

Там було де розійтись, а тут і шаблю можна пощербити!

- Не журись, - відповів Богун, - ще не один раз доведеться нам зійтись з ворогами в чистому полі! Шкода мені з тобою, Даниле, розлучатись, а проте час мені повертати на південь.

- От, заїдемо до моєї неньки. Відпочинеш трохи, та й розійдемося, бо справді наш загін уже побільшав і час його поділити на двоє.

Ластівкою вилинула з хати стара Нечаїха назустріч синові. Де поділася й кволість її й неміч, навіть очі заблищали, як у молоді. Підбігла, впала синові на груди. Син пригорнув матусю й пішли обое до хати.

Та не довго довелось матері, що вигодувала сина - орла, любити на нього. У козака - орла була орлова й доля. Не встигла Нечаїха привітати дорогих гостей хлібом - сіллю, як у хату ввійшов пристаркуватий чоловік і вклонився Нечаєві.

- Рятуй мою дитину, Даниле! - промовив він, привітавшись.

Нечай пізнав дядька Оверка, материного сусіду.

- Це ви, Оверку? Яке ж у вас лихо?

- Чи ти мою дочку, Прісю, пам'ятаєш?

У думці в Нечая встали його дитячі літа й маленька дівчинка, сусідова дочка, що все крутилася біля нього, як він ще хлоп-

цем бавився на леваді з товаришами в цурку, у гилку тощо. Згадав, як дівчинка було заплаче, коли він відіпхне її, щоб не лізла під ноги, і як йому зараз же робилося жаль маленької Прісі, і він знову жалував та пестив її.

Далі згадалися Нечаєві ті часи, коли він уже козаком вернувся з походу після нещасливого повстання отамана Павлюка. Пріся була вже тоді дорослою, чорнобривою та карокою красунею. Вона часто співала й весело розмовляла з Данилом. Згадалося й те, як він через рік знову збирався виїздити до Січі й як тоді Пріся несподівано заридала, прощаючись. Хоч у козака була тоді на думці лише гостра шабля та добрий кінь, проте Нечай усі ці вісім років, що він не бачив Прісі, часто згдував її, і жаль йому було товаришки дитячих літ.

Всі ці спогади блискавкою пробігли в голові козака й він збентежений, спитав:

- А що ж там сталося з Прісею? Де вона? Певно, давно заміж пішла?..

- Пішла в Красне за Мельника, тільки не мала долі, бо через рік вдовою стала. На її лихо, вона дуже вродлива. На тім тижні пробігав там Ганжа з товариством та й вигнав був ляхів з Красного, але як тільки він пішов далі, вороги наші знову повернулися з військом, багато людей на смерть замучили, а декого, помщаючись, так покалічили,

що страшно й глянути: кому вуха відріза-
ли, кому носа розсікли. Серце в'яне й ду-
ша болить... То ось тепер ляхи вхопили
Прісю у власній хаті та й забрали в полон
до замку.

- А, сто чортів їм у печінки! - гукнув
Нечай і скочив з лави. - Що ж там робиться
в замку?

- Що робиться? Бенкетують вражі ляхи
щодня. Мед - вино кружляють та гуляють!
А подолати їх несила нам, бо в замку аж
дві хоругви жовнірів.

Нечай поправив на собі зброю й удався
до Богуна:

- Поїдемо, побратиме, востанне зо мною?

- Згода... Поїдемо!

Припала тут старенька Нечайха до свого
сина, мов чайка до чаєнятка:

- Світе мій ясний!.. Дитино люба! Невже
знову посиротити мене хочеш.

- Не плачте, мамо, - відповів син, - та
благословіть у похід йти. Не задля гульні
покидаю вас, а рятувати земляків від нево-
лі й знущання!

- Ну, так нехай же тебе Господь Бог за-
хистить! - І стара мати побожно хрестила
тремтячою рукою свого велетня - сина.

Через якийсь час до Красного наближа-
лася чимала валка козаків з обома славни-
ми ватажками. Сонце тільки що сховалося
за лісом і на зході ще червоніла зоря:

зірки одна по одній неначе виринали з не-
ба; на річку й байраки спадала мла; села
що розляглися понад шляхом, були поквіт-
чані зеленими садками й запашними квіт-
ками... Тихо та любо було навкруги, неначе
в раю... Здавалося, що спокій та щастя
панують по всій тій країні... Проте це так
тільки здавалося, на справжки ж тут брат
на брата гострив ножа, брат братові завда-
вав тяжких мук...

Ще за кілька гонів до Красного козаки
почули крик і стогін людей. Той стогін і
благання рвали їм серце й, поспішившись
на той лемент, козаки побачили три вбиті
в землю палі з настромленими на них
людьми. То були селяни з Красного, пока-
рані за те, що розказували поміж себе про
повстання Хмельницького.

- Кари ворогам! - загукали козаки, зніма-
ючи мучеників з паль і погрожуючи в бік
Красного. - Нікому милосердя, коли так!

Всі, разом з Нечаем, поривалися зараз же
вдарити на замок, але Богун порадив рані-
ше виманити з замку жовнірів та вибити
їх, а тоді вже йти на замок. Нечай пристав
до тієї думки й, коли смерклося, Богун пос-
тавив Нечая з двома сотнями козаків уза-
логу, недалеко від замку, а сам з сотнею
ввійшов у місто, скликав людей на майдан
і намовив їх гвалтувати, не боячись ляхів.

У замку тим часом ішов бенкет. До вель-

можного власника замку позбиралося чимало панів з поруйнованих околиць, бо там вже почалося повстання: господар замку привітав усіх як гостей. У замку було дві хоругви жовнірів, і пани були певні, що хлопи не насміють змагатися з такою силою; про Хмельницького ж тут знали, що він далеко.

У великій горниці замкової стояли чотири довгі столи, а за ними сиділи пани й пані й, весело розмовляючи, вечеряли.

Вельможний господар щедро частував своїх гостей дорогими винами, після вечері мали бути ще танці, музики й інші забавки.

Аж ось серед веселого сміху й розмови в горницю ввійшов один хорунжий і пошепки мовив до вельможного господаря:

- У місті неспокійно, ясновельможний пане! Прибуло ввечері біля сотні козацької наволочі, підбурюють і наших хлопів до повстання!

Саме в ту мить з майдану стало чути, як вигукували селяни.

- Яке нахабство! - скрикнув господар. - На палі їм схотілося! Вдарте на ту наволоч обома хоругвами віразу, щоб враз загасить повстання. Рубайте всіх, що зібралися на майдані, без жалю, та подбайте, щоб козаків якнайбільше живцем перед мої очі поставити, я їх завтра порозсадовлю по палях по всіх околицях!

Вирядивши хорунжого, хазяїн заспокоїв гостей, і вони почали знову гукати йому «віват» та наливати келихи, а жовніри почали виходити з замку й лаштуватися до бою.

Скоро в повітрі пролунав постріл. То Богун стрельнув з пістоля, щоб подати гасло Нечаєві. Сам він з козаками почав підходити з майдану до вулиці, а щоб поляки подуми, ніби він їх злякався, звелів селянам ховатись поза тини.

Жовніри зраділи, що вся юрба тікає й кинулися за козаками у вулицю та не встигли вони втягтися натовпом поміж тини, як Богун гукнув:

- Стійте, пани брати!.. Всипте тепер ворогам з рушниць kwasолі та зустрічайте списами!

Козаки спинилися, випалили з мушкетів і кинулися на жовнірів хто з чим. Жовніри з несподіванки спинилися, далі ж, розглядавши, що козаків небагато, почали на них нападати. Саме тут позад жовнірів стало чути брязкіт зброї й тупотіння коней: то вихором летів Нечай з товариством. Ще мить - і його важка шабля почала ходити по головах ворогів.

- За волю, панове товариші! - гукав Нечай. - За козацьку волю! Не пускайте ляхів до замку! Ні одного не пускайте!

Здавили козаки жовнірів з двох боків,

толочили кіньми, кололи списками, рубали шаблями, й незабаром від тину до тину, через усю вулицю, лягла купа трупу.

Дехто з жовнірів, перескочивши через тини, хотів утікати до замку городами та садками, так селяни перепиняли й тих.

- А ну, тепер до замку! - гукнув Нечай і подася з козаками до замкової брами.

Жахнулися пани, почувши, що Нечай, мов Божа кара, біжить на них. Не сміли вони навіть оборонятись і віддалися на ласку козаків. Та не було від козаків їм помилування за їхню кривду, всіх козаки порубали шаблями. Тільки власника замку Нечай лишив живим і звелів йому показати в замку всі скарби.

- А де ти переховуєш живий скарб? - спитав його Нечай після огляду всіх горниць та льохів, - Де красуня Мельничка та молоді наші дівчата?

Пан привів Нечая до одного замкненого покою. Не відаючи нічого про те, що коїлось у місті, у тім покої сиділи, вмиваючись сльозами, замкнені дівчата й молодиці, що на своє лихо породилися на світ уродливими, і з тяжкою журбою дожидали своєї гіркої долі...

Аж ось упали двері від могучого плеча Нечаєвого й сполохані красуні, розглядивши козаків, радісно сплеснули руками.

Прися враз пізнала Нечая.

- Данило! - скрикнула вона. - Це ти прийшов мене рятувати?! Чи пізнав же ти мене, орле мій! Чи пізнав Прісю, що малою бавив!

Не стямившись від щастя, молода вдова припала до Нечая. Він приголубив її й заспокоїв, а потім сказав усім дівчатам і молодицям, що вони вільні. Радісний крик і гомін знявся в покої, всі поспішили вийти з неволі.

Через півгодини Нечай послав вельможного власника замку, як бранця, до гетьмана, а сам сів з козаками бенкетувати за ті самі столи, за якими ще так недавно сиділо пишне панство.

Богун незабаром покинув той бенкет і, поставивши разом з Морозенком варту навкруги міста, ліг спати біля замку, в садку; Нечай же звелів повикочувати з панських льохів усі кухви з горілкою й вином та почав частувати всіх - і козаків і селян.

- Пийте, пани - брати, - гукав він, - пийте, гуляйте! Пийте за вашу волю, за щастя неньки України й за славу нашого гетьмана Богдана!

- Нехай живе Україна! - гукали на те козаки. - Забудемо своє лихо! За здоров'я славного Нечая!

Пив Нечай і гуляв та товариство частував, а на очах у нього все стояла красуня Прися...

І що більше він пив, то все дужче його до неї вабило.

Незабаром на майдані з'явилися музики, козаки почали танцювати, а Нечай вийшов непомітно з замку й сказав показати йому хату Мельнички Прісі.

Вернувшись додому після визволення з замку, Пріся не спала та все думала, як то те все сталося, що вона вже вдовою побачила милого їй з дитячих літ Данила.

Аж ось застукотів хтось у двері. Пріся метнулася туди й радісно привітала Нечая.

Для дорогого гостя в молодиці знайшовся той добрий, давній мед, що вона так пильно переховувала від польських жовнірів - і, посадивши свого бажаного до столу, вона почала його частувати.

Славний козак та молода вдова довго розмовляли любо та весело, згадуючи свої молоді літа; далі ж Пріся засмутилася й, схилившись до козака, спитала:

- Чому не взяв мене за себе, як дівчиною була, та помандрував до Січі? Чи я ж тебе не любила? Чи може тобі не люба була?

- Чи для мене, горличко моя сизокрила, шлюб? - відповів козак. - Чи для мене тепла хата та м'яке ліжко? Не такий я собі вдався: гостра шабля - то моя вірна дружина; темний байрак - то моя хата; зелена травиця - то мое ліжко! Невже ліпше було б, коли б я з тобою одружився та й поки-

нув тебе? Отже й тепер не можу одружитися з тобою, хоч ти мені й довподоби, бо в нас тількищо починається війна з ляхами й буде та війна затьжна й завзята!

Пріся заплакала, а козак почав її голубити та розважати... і розважав, аж поки вона знову глянула на нього весело:

- Ну, - сказала Пріся крізь сльози, - хоч не судилося мені бути за тобою, а проте кохатиму тебе довіку.

Аж три дні гостював Нечай у Прісі. Дарма Богун двічі приходив умовляти його, щоб рушати далі - не схотів Нечай: «мені, каже, тут любо, - чого я піду з цієї привітної хати?» Тільки на четвертий день він схаменився: убрався, як годиться, озброївся й виїхав до козаків на своєму вороному коні.

Полуян та Морозенко зустріли Нечая не привітно. Вони, як і Нечай, були запорожці, а запорожцям заборонено було знатися з жіноцтвом.

- Чи не забув ти, козаче, - зрнувся до Данила суворий Полуян, - про те, що на Січі роблять тим, хто скакає у гречку?

- Добре пам'ятаю! - весело відповів Нечай. - Киями б'ють на смерть - от що. Бийте й ви мене, панове товариство, коли така ваша воля!

- А що ж ти думаєш? - обізвався Морозенко, закручуючи свої довгі, чорні вуси. - Думаси, що як ти Нечай, так задля тебе ми

будемо запорожські звичаї ламати? Ні, голубе, те дарма! Так одчухраємо киями, що вже й трави не топтатимеш!

Почувши, що гомонять запорожці, селяни й міщани з Красного заступили Нечая й загомоніли разом:

- Не дамо бити Нечая! Він наш земляк і оборонець! Немає від нас йому догани за те, що погуляв з вдовою - вони ще змалку любилися!

Після цього Морозенко й Полуян розсердились і, підмовивши кількох товаришів, поїхали на південь збирати собі окремих загін повстанців, а побратими Нечай та Богун, вийшовши разом з Красного, теж скоро розлучилися: Богун пішов піднімати повстання аж понад Дністром, а Нечай пішов понад Бугом.

III

Два місяці після того Нечай та Богун нарізно билися з поляками. Вони озброювали селян, навчали їх військового строю, добували з ними польські замки та вибивали хоругви польського війська, що були по великих містах. Коли в них під рукою ставало війська більше ніж було треба, вони поділяли його на два, або три загони, доручаючи кожний загін якомусь доброму това-

ришеві, досвідченому в військовій справі. До тих загонів знову приставали озброєні люди, бо чутка про повстання розійшлася вже по всій Україні. Нові загони знов поділялись й знову наростали й так воно йшло, аж поки вся молодь не озброїлась й поробилась козаками, а в країні не лишилось нікого з ворогів.

Аж ось прийшов наказ від гетьмана Богдана Хмельницького, щоб всі козацькі ватажки якнайшвидше збиралися до нього під Білу Церкву, бо поляки прочуняли вже після Корсунського бойовища й зібрали на козаків нове військо.

І от по слову гетьмана, посунули до Білої Церкви цілими річками козацькі загони, з возами, з усяким запасом та зброєю.

Зійшлися під Білою Церквою й побратими Богун та Нечай, прибули туди й Перебийніс з Небабою, а коли зібралися й останні загони, то все українське військо під проводом гетьмана Хмельницького посунулося до Пиляви. Там стояло велике польське військо, в 60 тисяч вояків, бенкетуючи та вихваляючись своїм завзяттям. Бувши в такому числі, польські вояки були певні, що переможуть козаків, а проте, як тільки українське військо з Хмельницьким наблизилось до поляків, а козаки Перебийноса, вивернувши кожухи, ускочили в польській табір та гукнули «Алла, Алла!» - щоб поля-

ки подумали, ніби то набігли татари, польські верховодарі покинули своє військо й повтікали, переодягшись селянами, слідом же за проводирями кинулось в розтіч і все величезне польське військо, покинувши Хмельницькому й гармати, й харчі, й великі скарби.

Пішли звідтіля побратими Нечай та Богун з гетьманом і далі: були під Львовом і Замостям, потім винищували поляків на Волині, билися під Збаражем та Зборовом. За весь час далеких походів Нечай уславився своєю запеклою вдачею, а Богун розумними порадами.

Під Зборовом Хмельницький так притиснув своїм військом польського короля, що вже йому не було порятунку, але гетьман не схотів узяти його в полон і згодився на замирення.

Скінчилася славна війна, і здавалося, що Україна стає вільною та незалежною ні від кого та тільки виїшло по іншому: по зборовській умові Хмельницький згодився, щоб не всі люди, хто схоче, були козаками, а щоб козаків було тільки 40 тисяч; щоб на Україну знов повернулися польські пани та щоб Волинь Галичина й Поділля знову відійшли під польську владу.

Довідавшись про зборовську умову, козаки почали нарікати на гетьмана, що він зрадив Україну, а найбільше за всіх нарі-

кали на нього Нечай та Богун - вони нізащо не хотіли пристати на умову.

- Хто дав тобі силу звоювати Польщу, як не селяни? - гукав на раді Нечай до Хмельницького. - По чііх кістках дійшов ти до Зборова? Тепер же, взявши силу, ти про поспільство вже й забув!

Не мовчав і Богун:

- Ти посилав нас по селах та по містах піднімати людей, обіцяючи всім волю, а де ж вона та воля поспільству, коли ти згодився знову пустити на Україну панів? Виходить, що ми, повіривши тобі, дурили своїх братів?!

- Кого ж ти визволяв? - гримав знову Нечай. - Себе чи Україну? Казав, що Україну, і вона повірила тобі, а взяв волю собі та старшині. Не гетьман ти, а зрадник!

Хмельницький дуже розлютився на побратимів за образливі речі, а на Нечая намірився був своєю булавою, але згадавши, що побратими були найвірнішими його помічниками й здобули собі великої слави, він перетерпів той образ, а побратимів призначив полковниками на польську границю: Нечая - Брацлавським полковником, а Богуну - Винницьким.

Побратими сіли по своїх городах, урядкували свої полки, оповістили селян, що всі вони вільні від панів, дали один одному обіцянку не вважати на зборовську умову

й не пускати на землі своїх полків нікого з панів. Вони й додержували свого слова. Коли виперті підчас повстання пани почали вертатися з Варшави та з Кам'янця на Україну, простуючи повз Вінницю або Брацлав, Богун та Нечай завертали їх назад, погрожуючи карою.

Пани жалілися на побратимів королеві, а той писав Хмельницькому, але гетьман не вважав на те, бо й сам уже бачив, що зробив помилку в зборовській умові.

Бачивши таке становище, польський гетьман Калиновський, що мав теж маєтки на Україні, зібрав чимале військо й рушив на Україну, щоб силою прокласти шлях туди панам.

Про те, що поляки знову йдуть з військом на Україну, раніше за всіх довідавая Нечай. Щоб перепинити Калиновського, він зібрав наспіх кілька сотень з свого полку й рушив назустріч полякам під Бар. Шлях з Брацлаву на Бар ішов саме повз Красне, де кілька місяців перед тим Нечай добув замок.

Жваво підходили козаки до Красного. Попереду йшли музики - грали сопілки та гули бубни, а далі довгою гадюкою простягалися по шляху козацькі сотні, виблискуючи проти вечірнього сонця гострими списами. Попереду всіх, на вороному коні, їхав

у червоному жупані, з широкими вильотами, сам Нечай.

Назустріч козакам з Красного вийшли мало не всі мешканці, а між ними, в святочному вбранні, в намисті та в дукачах, вийшла й красуня Мельничка Пріся, Нечаєва приятелька.

Як побачила свого милого - білою рученькою його привітає, карими очима сміється - грає, чорними бровами моргає...

Забув Нечай через неї й про ворогів - обернувся до сотників:

- А що, панове, чи не відпочити нам у Красному?

- Добра річ, пане полковнику! - відповіли сотники. - Далеко ліпше переночувати в місті, ніж у лісі. До того ж уже масниця зайшла, може десь з'імо млинців або вареників.

Нечай зліз з коня й удався до свого найлюбішого сотника Шпака:

- Так ми тут, товаришу, ночуватимем, а ти, Шпаченку, візьми півсотні козаків та їдь далі, до Ворошилівки і там чатуй, якщо що йтимуть ляхи, то зараз мене сповісти.

Як увійшло козацьке військо в Красне, віддав Нечай коня своєму джурі, Петрикові, дав розпорядок та й пішов до Мельничиної хати.

Пріся радо приймала його; з'явилися в неї на столі й мед, і вино, й оковита, а до

того й млинці й буханці. Поприходили свояки та сусіди.

Вдарив Данило шапкою об лаву та й почав гуляти. Прогуляв ніч - нічка коротенька, гуляє й день та ще ніч...

На третій день, на пущання, прийшли до полковника два сотники, Кривенко та Степко, та й кажуть:

- А що, пане полковнику, чи не час нам рушати далі?

- А за яким лихом нам поспішати? - відповів Нечай. - Ще встиємо посікти ворогів на капусту! Нехай ще побенкетують в останне, та й ми тут, масницею, погуляємо. Наливай, пані господине! - весело вдався він до Мельнички. - Частуй гостей!

Прися частувала, гості пили, млинцями заїдали, а на відході мовили:

- Ну, бувай здоров, пане полковнику! Гуляй собі на здоров'ячко, та тільки держи коня в сідлі, а шаблю при боці, бо гляди, коли б ляхи не накрили нас мокрим рядном!..

- От так дивись! - скрикнув Нечай, - та в нас же в залозі Шпак чатує. Адже він добрий товариш - перестереже!

Минув день... От уже й ніч на дворі - гуляє Нечай, мед - вино поставцем кружляє, а того й не знає й не відає, що вже ворог його Калиновський з'єднав своє військо з військом Ланцкоронського, обступив

Ворошилівку, вбив Шпака та вирізавав усіх його козаків до одного, так що вже нема кому подати полковникові про ляхів звістку... Не чуває славний козак Нечай і того, що велике польське військо, мов чорна хмара, обступає Красне, що вже повбивали ляхи та порізали всіх його вартових біля брам і ввійшли вже в місто.

Аж ось чутно якийсь гомін, попід вікнами хтось біжить. Ускочили знов у хату сотники Кривенко та Степко, разом з Нечавим джурою Петриком.

- Що ж ти, Нечаю, п'єш та гуляєш? Вже ляхи в місті!!

Відчинив Нечай вікно, прислухається... аж справді - коні тупотять і брязкіт зброї чути...

- Утікаймо, полковнику! - радять сотники.

- Ще є час. Подамось назад та з'єднаємось з останніми нашими сотнями та Богунові звістку подамо, щоб помочі дав, бо ляхів удесятеро більше, ніж нас!

Ударив з пересердя Нечай по столі перначем.

- Щоб ото козак Нечай утікав?! Щоб я козацьку славу під ноги топтав?... Не бути тому! Веди, джуро, мого вороного!

Вибіг Нечай з хати, аж ляхи вже вулицею йдуть. Немає часу сідлати коня - скочив на неосідланого.

Тільки витяг Нечай з піхов шаблю, знову став веселий гукає:

- Та й до біса їх, вражих ляхів, буде на чому шаблі погуляти! А ну, хлопці, дамо ляхам часу!

Кинувся Нечай ворогам на зустріч; махнув з правого плеча - упав хорунжий, а з ним прапор польський да ніг Нечаєвому коневі.

Кинулися за Нечаєм і сотники, до козаків гукають:

- Гей, браття, допоможім полковникові!

А козаки вже вихором летять за своїм улюбленим ватажком, ворогів шаблями упень рубають.

Люто бився козацький ватажок Нечай з своїм товариством. Не встояли ляхи проти козацького наскоку й подалися геть з міста за браму.

Нечай з козаками погнався за ворогами. Лихо було тому, кого здоганяли...

Аж ось доганяє Нечая його вірний джура Петрик, котрого ще малого сироту взяв Нечай до себе в науку. Він нарікав на себе й хвилювався з того, що полковник був на неосідланому коні й увесь час тепер був біля нього.

- Пане полковнику, пожежа в місті! Ляхи з другого боку зайшли і підпалили кілька хат! - гукає Петрик.

Справді, Калиновський скористувався ве-

ликою силою свого війська й послав пана Косаковського з кількома тисячами жовнів вдарити на козаків ззаду.

- Ах лиха година їх напала! - скрикнув Нечай, спинивши коня.

Побачивши, що Красне горить уже в кількох місцях, Нечай зрозумів, що вороги оточили його кругом і що йому не сила їх перемогти, проте, щоб розважити козаків, почав жартувати:

- Ну, що ж, діти! Видніше буде рубатися!

Нечай кинувся туди, де була пожежа, та на лихо кінь його спотикався й падав на купи трупу. Не маючи під собою сідла та стремен, Нечай якось не всидів і, коли кінь упав навколюшки, перекинувся через коневу голову. Тим часом ті поляки, що втекли були за браму, вже знова почали насідати на козаків, і коли Нечай підвівся з купи трупу та сів знову на коня, ворожа куля влучила йому в плече. Побігла з козака гаряча кров, покропляючи такий як і вона, червоний жупан полковника.

- Чорт зна які кулі в ляхів! - жартує полковник, - неначе чміль, укусив!

Не вважає Нечай на поранення: вихором літає від пожежі до пожежі, від брами до брами, і скрізь, де тільки збігався він з ворогами, виростали купи ворожого трупу.

Аж ось серед пекельної січі вдруге впав навколюшки Нечаїв кінь і вдруге звия-

жець Нечай перелетів коневі через голову та ще й так, що впав прямо до ніг ворогам. Загукали з радощів поляки, а один навіть встиг влучити полковника шаблею по плечах. У ту ж мить Нечай був на ногах і зняв з плечей голову харцизові. Тимчасом козаки заступили полковника, і він знову скочив на коня й знову кинувся в бойовище, не помічаючи, як кров точилася з нього вже двома цівками.

Так минали хвилини за хвилиною, година за годиною; скінчилася довга, пекельна ніч і починався тяжкий день, а бойовище не припинялося. Проте, дедалі ляхи все дужче натискали на козаків, переминяючи втомлених своїх жовнірів на свіжих, а сила козацька все зменшувалася, бо в козаків підмоги не було.

Щоб не розбивати війська на дрібні купки, Нечай зібрав усі сотні до майдану і тут знову упорядкував їх до бою. Невеликі вже були Нечаєві сотні й щохвилини танули вони, проте міцні були вони духом, як і їх ватажок.

- Не посоромимо, пани - брати, козацької слави! - гукнув Нечай до козаків. - Раз мати на світ породила, раз і вмерти!

І почалася знову смертельна січа. Кров козацька й лядська, кров братів, що стали найлютішими ворогами, збіглася тепер до купи й червоною річкою бігла повз замко-

ву браму... Нечай здобув ще три рани. Кров залила йому всю одягу й закривавила коня. Міць почала кидати його, могутня рука слабшала, й шабля, вірна його дружина, почала здаватися йому важкою... Проте він бився ще, як поранений лев, все лютіше та лютіше...

- Діти мої любі, товариші вірні!.. - гукнув Нечай ще раз, - стійте за волю до загину... Хоч живі не будемо, так слави здобудемо!

У цю мить, серед пекельної січі, близько Нечая пролунав постріл, і славний козак почав схилитись головою до шиї свого коня, поливаючи кров'ю його збиту гриву. Ворожа куля влучила полковника під серце... То пан Добросецький, пробираючись під парканами, вистежив таки, коли Нечай наближався до тину, і вбив його з мушкета.

Не дали козаки своєму полковникові впасти додолу, підхопили його під руки та понесли до замку.

- Товариші мої вірні! - надсилу стиха казав Нечай, - уклоніться ненці моїй старенькій... Перекажіть, щоб не побивалась, бо на тім світі всі зійдемося... Та й ви, діти мої, не вдавайтесь в тугу... Скільки не живи, а помирати треба, то ліпше вмерти за волю своїх братів, за славу неньки України, ніж гинути нікчемними хлопами від ганебних канчуків.

З тим вийшла душа з могутнього тіла козацького звитяжця, і козаки принесли в замкові покої тільки ледве тепле тіло його.

Три дні й три ночі билися ще козаки з ляхами біля замку й у самому замку. На останку, коли вже не було кому оборонятися, поляки вбігли натовпом у замкові покої.

Саме під ту пору в замковій церкві стояла труна з тілом славного Нечая й два православні попи правили по ньому панахиду серед плачу та ридання жінок та дітей, що збіглися в замок під страшну годину.

Побачивши, що робиться в церкві, розлютовані поляки вихопили з рук попів хрести, а їх самих почали бити. Даремне попи й усі люди просили панів узяти викуп за Нечаєве тіло золотом та дозволити поховати з пошаною, як належить славному лицареві.

- Ні, не буде цього! - гукали пани. - Цей проклятий хлоп - схизматик поруйнував наші маєтки. Він лютий ворог наш. Порубаємо його тіло на шматки та кинемо псам на сніданок.

Пани з лютістю скинули Нечаєву труну геть на бік і, викинувши тіло на підлогу, почали сікти його шаблями на шматочки, коли тут несподівано кинулася до них Прися Мельничка й мов божевільна почала виривати з рук шаблі, гукаючи несамовито:

- Вбийте мене! Вбийте раніше мене!

- Наречена Нечаєва! - сказав хтось і це зрятувало її від смерти.

Польські вояки зв'язали її й послали до Калиновського.

Про тіло ж Нечаєве зважили так:

- Собаки не їстимуть його! Краще повкидати ці шматки в річку!

Так і зробили. Тільки, коли складали порубане тіло козакове в мішок, то голова Нечаєва десь зникла і хоч як її розшукували, а так і не знайшли...

IV

Того ж дня, як вороги знущалися над тілом славного Нечая, до города Винниці біг конем молоденький хлопець у польському вбранні. Він сидів охляп на коні й придержуючи однією рукою біля боку торбу, другою скільки духу гнав коня.

Вбігши в місто, він попростував до полковницького будинку. Вартові біля будинку пізнали, що той хлопець був джура полковника Нечая, Петрик, і впустили його просто до Богуна.

- Пане полковнику! - ледве дихаючи, почав Петрик, ставши перед Богуном. - Ти нічого не знаєш, не відаєш; вже ж твого побратима, славного Данила Нечая, на світі немає!.. Його біле тіло вороги порубали на дрібні шматочки й укинули в річку під лід.

Увесь полк Брацлавський загинув у Красному; тільки я врятувався - через те, що переодягся в оце вбрання польське... Я привіз з собою... голову славного полковника!.. - Голос у хлопця затремтів від сліз, у горлі стисло...

- Голову? - спитав Богун, жахнувшись. - Ти ж кажеш, що ляхи порубали й вкинули Нечаєве тіло в річку?..

- Так, пане полковнику, - відказав хлопець, - та тільки голову я врятував: я перебраний вільно ввійшов в замок саме тоді, коли Нечаєва наречена однімала в панів його порубане тіло. Підчас колотнечі я непомітно вхопив голову свого названого батька, сховав її під полу, виніс і привіз тобі, щоб хоч голову поховати, як годиться...

- Де ж... голова?... - спитав зворушений Богун.

- Ось!.. - відказав хлопець і витяг з торби голову Нечаєву.

Богун охнув, тяжко вражений:

- Це він! Це побратим мій, Данило! - скрикнув Винницький полковник, коли Петрик поставив голову перед його очі. Голова була мерзла, бо саме був місяць лютий і стояли добрі морози.

Подивився Богун на товаришеву голову, перехрестився... та й похилився. Лютий жаль узяв його за серце!

- Чому ж ти, братіку мій нещасний, - говорив він немов до себе, - не подав мені звістки про ворогів. Я подав би тобі помочі й не загинув би ти передчасно... Говори, джуро, все, як сталося це лихо.

Петрик розповідав про все, що бачив і чув.

Вислухавши тяжкі вістки, Богун відвіз Нечаєву голову в монастир, що стояв біля Бугу, і наказав ченцям зараз правити по душі славного козака панахиду. Далі він послав по писаря, щоб написати гетьманові про наскок ляхів і просити помочі, а осавулові наказав послати по всіх сотнях звістку, щоб всі збиралися до Винниці.

Другого дня відбувся почесний похорон Нечаєвий. На цвинтарі біля монастиря викопали яму. З одного боку її стало кілька сот козаків з мушкетами, а по другому боці мало не всі мешканці з Винниці. Коли скінчилася у церкві відправа, Богун та сотники винесли на плечах труну з головою Нечаєвою й почали спускати її в яму. Попи заспівали «вічну пам'ять», а козаки без ліку палили з мушкетів на честь славному лицареві козацькому.

Після того, як яму засипали, Богун голосно сказав:

- Пером тобі земля, побратиме мій Даниле! Поклав ти свою голову за волю нееньки України й придбав собі й усьому козацтву

невмирущу славу! Спи спокійно і будь певний, що товариство козацьке за тебе помститься.

Поховавши побратима, Богун почав готуватись до війни з ляхами. Він знав уже, що в Калиновського й Лянцкоронського війська вдсятеро більше, ніж у нього, і оборонити всю Винницю своїм полком він не зможе, а тільки вигубить своє військо. Однак й покинути Винницю він нізащо не хотів, бо тим способом відчинив би двері Калиновському до руйнування всієї України. Через те Богун зважив лаштувати до бою монастир і засісти там усім полком, поки гетьман подасть помочі.

Монастир стояв на острові річки Бугу і підійти до нього полякам можна було тільки льодом. Перше за все Богун надумав трохи зменшити польське військо, щоб легше було з ним змагатись. З цією метою він звелів попрорубувати впродовж річки великі ополонки й через ніч, коли ополонки прищерхли від морозу, притрусив їх соломою та снігом.

Через кілька день до Бугу наблизився Лянцкоронський з половиною польського війська, Калиновський же лишився трохи позаду. Щоб заманути поляків у ополонки, Богун з двома сотнями вийшов Лянцкоронському на зустріч за Буг і, наказавши козакам трохи постріляти з мушкетів, кинутися

мов би то тікати до монастиря, обережно обминаючи ополонки.

- А, прокляті хлопці!.. - гукав услід козакам Лянцкоронський, - злякалися? Буде й вам те, що було вашим братам у Красному!

І він з кількома хоругвами найкращого війська кинувся навздоганяти Богуну. Великою лавою бігли польські вояки льодом-простісінько на ополонки!.. Враз затріщав тоненький лід під озброєними людьми та кіньми, і мало не всі польські вояки опинилися разом з кіньми у воді. Багатьох з них підхопила бистрина і вони враз пішли під лід; інші ж білися у воді, топили коней своєю вагою і хапалися за кригу, намагаючись вилізти, про те дуже мало хто врятувався. Тільки ті вояки польські, що не встигли добігти до ополонки, лишилися цілі і, витягши з ополонки свого необачного гетьмана Лянцкоронського, подалися з ним назад до свого війська.

Почувши, що Богун вигубив найкращі хоругви польського війська, Калиновський запалився і приступив до Винниці всім військом. Зразу він обступив монастир і почав його штурмувати, але козаки дали йому добру відсіч.

Побачивши, що козаки стоять міцно, Калиновський відійшов трохи від монастиря, поробив окопи і почав бити монастир з гармат. Але Богун і цього сподівався та зарані

наготовив кілька сот лантухів з піском, щоб гасити ворожі бомби, та закидати у проби-тих стінах дірки.

Так минув цілий тиждень. Калиновський, побачивши, що козакам діється мало шкоди від його гармат через те, що вони далеко, присунувся з тими гарматами ближче. Тоді Богун, щоб не дати польському війську зруйнувати монастиря, зробив серед ночі з двома сотнями козаків несподіваний на ворогів наскок. Польське військо саме спало і через те в ньому скинився великий галас. Поки Богун, на чолі однієї своєї сотні рубався з поляками, друга його сотня поспувала ворожі гармати, а поки поляки прийшли до пам'яті та впорядкувалися до оборони, то вже Богун зібрав своїх козаків і повернувся до монастиря.

Щоб помститись, Калиновський на другу ніч наказав війську несподівано напасти на монастир. Він сподівався, що після вчорашньої перемоги козаки гулятимуть, однак Богун з козаками сам щонаочі цильнував на башті. Отже він і побачив, що ляхи нишком обступають монастир... Тоді Богун навми-сне звелів вартовим не стріляти й удавати, неначе вони сплять, а сам тихо підняв увесь полк і поставив поза стінами.

Зрадівши, що козаки не стріляють, поляки почали приставляти до стін драбини і натовпом підійшли до брами; але тільки

що вони полізли по драбинах, як на них враз полетіло з стін каміння й цілі колоди, та засвистіли кулі. Під стінами монастиря скинився страшений галас - і, як морська хвиля відбігає від міцних скель берега, так і ляхи відшарахнулися від монастирських стін.

Та й ще не минулось польському військо-ві, бо зараз Богун з кількома сотнями верш-ників вибіг зпід брами, доганяв ворогів і ру-бав їх

Прогаявши під Винницею ще два тижні і бачучи, що Богун нічого не боїться, та мало не щонаочі робить на передне польське військо наскоки, Калиновський надумав згубити його тим, від чого загинув Нечай, і послав до нього посланців, а через тих посланців вихваляв Богунове звитяжество і передав у дарунок козакам десять кухов горілки, а самому полковникові красуню Мельничку, бо ту Мельничку Калиновський забрав з Красного й возив з собою.

Богун подарунки прийняв і з своєї руки просив передати від нього Калиновському сто коней, тих самих, що козаки повитягали з ополонка.

- Вклоніться від мене його ясновельмож-ности, - сказав Богун наприкінці посланцям, нишком сміючись, - та перекажіть, що по-даровану горілку мої козаки питимуть тоді, як польського війська вже не буде на Укра-їні.

Посланцям не дуже то сподобалась така подяка, однак треба було з тим вертатись до свого табору.

Тільки посланці вийшли, як Прися, що весь час стояла біля дверей, зап'ята чорним запиналом, впала до ніг Богунові ридючи:

- Зарубай мене, славний козаче, своєю шаблею, або звели скарати на шибениці! То ж через мене загинув твій побратим Данило, бо загостювався в мене. Не сила мені тепер жити на світі!.. Лихо мені - я кохала його з малих літ!

- Встань, вдово! - спокійно сказав Богун.
- Якщо ти любила Данила, то Бог тобі й простить. Не ти, а сам Данило згубив себе своєю необачністю. Живи тут у монастирі, поки скінчиться війна, а тим часом обміркуеш, як тобі жити далі. Хоч ти й «подарована» мені, як бранка, та звісно ж - я вертаю тобі волю!

Мельничка вклонилася Богунові й відповіла:

- Не буду я думати довго, пане полковнику, як мені жити далі: я піду до старої Нечаїхи; біля неї я виросла з дитячих літ, тепер доглядатиму її до самої смерти.

Богун на те сказав:

- І добре ти надумала, чесна вдово! Це твоїй душі найліпша спокута; Нечаєву ж матір вже заради її славного сина годиться

шанувати й доглянути при старості. Іди з Богом!

Щоб віддячити Калиновському за його лукаві подарунки, Богун тієї ж ночі перейшов з трьома сотнями козаків за Буг і вкопав у табір самого Калиновського. Як Божа кара, крутився він по ворожому стану, рубаючи й з правого й з лівого плеча, та шукаючи самого Калиновського, щоб стятися з ним у почеснім герці. Тим часом польські вояки потроху впорядкувались і, роздивившись, що козаків обмаль, почали оточувати їх колом.

Усіявши ворожий табір трупом, Богун гукнув козакам повертати до Бугу. Всі повернули назад, але поміж возами та наметами ворожого табору козаки розпоршились й незабаром Богун помітив, що лишився сам. Це помітили й поляки і, пізнавши Богуна, кинулися натовпом доганяти його.

Відбиваючись від ляхів шаблею з усіх боків, Богун через хвилину був уже біля берега, коло Бугу, аж тут навперейми йому забіг польський хорунжий Рогальський з десятком жовнірів, і один з них ударив своїм конем просто в груди Богуновому коневі і навіть уже підняв над козаком свою шаблю...

Та не такий був Богун, щоб його вбити простому жовнірові! Голова самого жовніра покотилася від Богунової шаблі раніше, ніж

шабля ворожа доторкнулася до голови полковника. Проте, ця перешкода трохи затримала Богуна, бо Рогальський, падаючи, вдарив його держалном від корогви по голові, а два польські вояки з радісним криком схопили його ззаду за руки, щоб стягти з коня та живцем притягти до Калиновського на муки та ганебну страту, і загинув би другий славний козацький ватаг, та не розгубився Богун і не схибилася його міць: метнув він могутніми плечима - і обидва вороги, як грудки з дерева, попадали з коней. Сам же полковник, здавивши коня острогами, вихопився з ворожого натовцу й вибіг на лід.

Здавалося, що славний козацький ватаг уже вирятувався, але смерть ще раз махнула своєю косою у його над головою: розпалений січею, Богун забув про свої ополонки, а вони й досі не замерзли, бо вже починалася весна. Згадав він про них тільки тоді, коли кінь його вже завалився. Проте і в цій пригоді не розгубився Богун, а покинувши стремена, щоб не заважати коневі, почав плавати біля нього, держучись тільки за гриву.

Радісні вигуки та глузування залунали з польського боку, і вороги знов уже бігли до ополонки, щоб захопити Богуна бранцем. Та на щастя, добрий кінь його почувши, що на ньому немає ваги, враз вихопився на кригу, а разом з ним, держучись за гриву,

виліз і полковник. Тимчасом Богунові козаки, роздивившись, що між ними немає полковника, вже бігли від монастиря назад і, раді вітаючи свого славного ватага, підхопили його й помчали з ним до козацького пристановища, до монастиря.

Другого дня, коли до Богуна зібралися сотники, він весело жартував:

- Добре вчора скупали мене ляхи в ополонці! Отже, щоб часом не хвалилися вони та не гадали, що я їх налякався, треба цієї ночі знову дати їм себе в знаки!

І він таки й справді знову показав себе ворогам: знову зробив несподіваний наскок і вигубив кілька сот ворожого війська.

Місяць минав, як Богун був в облозі. За цей місяць чимало вигубив він польського війська та дуже втомив ворогів своїми наскоками. Хоч для Калиновського втрата в війську й не була помітна, бо до нього все підходила свіжа поміч, то зпід Кам'янця, то зпід Станиславова і навіть з Варшави, та все ж таки давнішого войовничого запалу в польському війську не було.

Одначе, довідавшись, що до Богуна йде підмога, Калиновський, щоб не покинути Винниці, не здобувши завязаного полковника, знову кинувся штурмувати монастир; та тільки й цей раз витримали козаки й дали таку відсіч, що навкруг монастиря лишилися купи ворожого трупу.

Ще не скінчилось це бойовище, як з ма-настирської дзвіниці побачили козаки, що йде до них поміч. То йшов з своїм полком Уманський полковник Глух.

Незабаром Богун почув пальбу і ко-зацьке вигукування. Козаки - уманці, увій-шли в ту частину Винниці, що звалася «Но-ве Місто»; однак прилучитися до Богуна вони не мали змоги, бо між Новим Містом і монастирем стояв з військом Лянцкорон-ський, вибити ж Лянцкоронського звідти Глухові було трудно, бо треба було перехо-дити річку, а лід уже завалювався.

Прождавши ще день і не діставши від уманців помочі, Богун вийшов з монастиря й ударив на ворогів усім своїм полком. Мо-лодецький був той наскок, і вороги не всто-яли: передні їх хоругви почали тікати шля-хом до Бару, Калиновський та Лянцкорон-ський кинулися слідом, неначе б на те, щоб завернути втікачів, але й самі вже не повер-талися. Військо ж, довідавшись, що прово-дарі втекли, подалося й собі геть з міста.

Богун захопив усі польські гармати, всі вози з награбованим добром, і як шуліка, полетів за поляками.

- Віддячимо, пани брати, за славного Не-чая! - радо гукали козаки і чим дуж гнали ворогів.

Два дні гнав Богун поляків, лишивши на шляху мертвими більше двох тисяч їхньо-

го війська, і тільки на третій день, коли потомлені козацькі коні не мали вже сили бігти, він повернув до Винниці.

V

Тихо під'їздив Богун до Винниці на чолі свого полку, втомленого завзятою боротьбою з ворогами. Він знав, що на тому, що ста-лося, боротьба не скінчилася... Знав, що поляки не зречуться України, бо Україна була дуже дорогою частиною польського королівства, і з неї поляки мали дуже бага-то пожитку. Богун знав, що Україні треба готуватися ще до затяжної, рішучої бороть-би з Польщею... І чоло славного козака оповивали думки про те, чи витримає ту боротьбу України... Але тимчасом пере-мога була на козацькому боці.

- Слава Богунові, слава! - гукали уман-ські козаки, підходячи до Богунового вій-ська.

Усе поле перед Винницею було вкрито козаками й міщанами та селянами. Всі ра-до вітали полковника, підкидали вгору шапки, палили з рушниць і гукали:

- Слава Богунові, слава до віку!!!

УНІВЕРСАЛЬНА
БІБЛІОТЕКА